

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 40, Ağustos 2019, s. 1-15

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.32577>

Prof. Dr. Davut AYDÜZ

Temel İslam Bilimleri-Tefsir Bölümü, davutayduz@yahoo.com

**ABESE SÛRESİ'NİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ'NE DÂİR RİVÂYETİN
TAHLİLİ**

Özet

Müfessirler, bazı âyet ve sûrelerin tefsirinde ihtilaf ettikleri gibi, Abese Sûresi'nin ilk âyetlerinde de ciddî manada ihtilaf etmişlerdir. Bazıları başta hadis kitapları olmak üzere değişik kitaplarda zikredilen bir rivâyetten hareketle, sûrede Peygamber Efendimizin îkaz ve îtâb edildiğini söylemişlerdir. Diğerleri ise bu yaklaşıma itiraz etmiş ve bunun doğru olamayacağını delilleriyle izah etmişlerdir. Hakikaten Abese Sûresi'nin ilk âyetleri, ilk bakışta Peygamber Efendimiz'i îkaz ve O'nu îtâb ediyor gibi görünebilir. Makalemizde, sûrenin herkesçe bilinen nüzûl sebebini ele alıp, bu rivâyetin senet ve metin tenkidini yaptık. Daha sonra, sûrenin ilk iki ayetinde kullanılan kelimeleri Kur'ân bütünlüğü içinde ele alıp inceledik. Peşinden de Peygamber Efendimiz'in masumiyetine gölge düşürebilecek böyle bir konuda, Allah Resûlü'nün masumiyetinin, nasıl güneş gibi zâhir olduğunu göstermeye çalıştık. Çünkü en yüce ahlâk üzere gönderilen Allah Rasûlünün, bir Müslümandan, özellikle de a'mâ bir Müslümandan yüz çevirmesinin mümkün olmadığını delilleriyle birlikte ortaya koymaya ve göstermeye gayret ettik. Makalenin sonunda da, ilgili âyetlere yaklaşımımıza uygun olan şekilde meâl vererek kısa bir açıklamasını yaptık.

Anahtar Kelimeler: Abese Sûresi, Kur'ân, Tefsir, Sebeb-i Nüzûl, İsmet.

**A CRITICAL APPROACH TOWARDS THE RE-EVALULATION OF
OCCASION OF REVELATION REPORTS REGARDING THE CHAPTER
ABASA**

Abstract

Muslim exegetes disagree in the interpretation of many Qur'anic verses and similarly they provide opposing views regarding the explanation of the few verses at the beginning of Chapter Abasa. While some argue on the basis of the existent

prophetic tradition that these verses warn and criticise the Prophet whereas others express their dissatisfaction with this comment and discuss the alternative meanings concerning the elaboration of these verses. Surely, the first few verses of Chapter Abasa at first glance seems a divine warning for the Prophet (pbuh). In this article we deal with the famous exegetical (occasion of revelation) reports. And then we re-evaluate the chains of isnad of these reports critically. Furthermore, we analyse the words in the first verse of the Chapter in the textual context of the Qur'an. And finally we focus on the notion of the prophetic immunity from sin and primarily how the Prophet Muhammad's sinless nature become clear. As it is very wellknown that the Prophet Muhammad was sent with perfect manner and it is impossible to think that he disregarded or completely ignored a blind man. Thus we exerted utmost effort in proving that the Prophet never neglected his prophetic mission and acted prudently and we will give our own translations in relation to these verses.

Keywords: The Chapter Abasa, The Qur'an, exegesis, occasion of revelation (sabab al-nuzul), free from sin (ismah).

GİRİŞ

Rivâyette nakledildiği üzere; “Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Müslüman olmalarını çok arzu ettiği Kureyş'in ileri gelen müşriklerinden birilerine İslam'ı anlatırken Müslümanların sâlihlerinden gözleri görmeyen Abdullah b. Ümm-i Mektûm Allah'ın kelâmını dinlemek için geldi, söze karıştı ve Peygamberimizden, kendisine Kur'an okumasını istedi ve: “Ey Allah'ın Elçisi, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret!” dedi ve bu sözünü bir iki defa tekrar etti. Kureyş'in ileri gelenleri, kendilerinin yanında fakir kişilerin bulunup söze karışmalarından hoşlanmazlardı. Bundan dolayı Abdullah b. Ümm-i Mektûm'un, ikide bir söze karışması, Allah'ın Elçisinin canını sıktı. Bu durumdan memnun olmayarak yüzünü Abdullah'tan öteye çevirdi ve diğer adamlarla meşgul oldu. Fakat onlar kalkıp gittiler. İşte bu olay üzerine Abese Sûresi indi.” (Tirmizî, 1978, Tefsir 73; Taberî, 1988, 30/51; Hâkim, trs., 2/514; Vâhidî, 1990, 227)

Bu rivâyetten hareketle birçok müfessir, Abese Sûresi'nin “Yüzünü ekşitti ve sırtını döndü.” ayetinde kastedilen kişinin Hz. Peygamber (s.a.s.), “a'mâ”nın da İbn Ümm-i Mektûm olduğunu beyan ederek bu minval üzere tefsir etmişlerdir. Böylece Abese Sûresi, bu anlatılan sebab-i nüzûl hâdisesinde de görüldüğü gibi ilk bakışta Efendimiz'i (s.a.s.) îkaz ve O'nu îtâb eder.

Bu makalede; Şefkat Peygamberi Efendimiz'e saygının gereği olarak böyle bir hâdisenin doğru olamayacağı konusu üzerinde duracağız. Buradan hareketle; Abese Sûresi'nin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen hâdisenin senet ve metin tenkidini yapacağız.

Ayrıca âyette kullanılan kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de kullanımlarını inceleyecek ve ardından da a'mâ'nın kimliği ile Mekke müşrik reislerin kimler olduğu üzerinde duracağız.

Son olarak da kanaatimize göre sûrenin ilk on âyetinin daha doğru olduğunu düşündüğümüz meâlîni vereceğiz.

A. ABESE SÛRESİ'NİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ İLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE TAHLÛLİ

1. Rivâyetler: Abese Sûresi'nin sebeb-i nüzûlü olarak Tirmizî'nin Sünen'de, İmam Mâlik'in Muvattâ'da, Hâkim'in Müstedrek'te kaydettiği rivayetlerle tefsirlerde ve sebeb-i nüzûl kitaplarındaki rivâyetler, anlatım yönünden birbirinden farklı hususları ihtiva etmektedir. Burada önce ilgili rivâyetleri verip, kısaca senet ve metin yönünden bazı tahlil ve tenkitlere yer vereceğiz.

Birinci rivâyet: İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a.s.), Kureyş'in ileri gelenlerinden Utbe b. Rabîa, Ebû Cehil b. Hişâm ve Abbas b. Abdilmuttalib ile konuşuyor, onlara dînî telkinlerde bulunuyordu. Çünkü onların iman etmelerini çok arzu ediyordu. O sırada gözleri görmeyen Abdullah b. Ümm-i Mektûm gelip, Hz. Peygamber (s.a.s.)'den kendisine Kur'an'dan bir âyet okumasını isteyerek “Yâ Rasûlallah! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret.” demeye başladı. Bundan dolayı Allah Rasûlü'nün (s.a.s.), İbn Ümm-i Mektûm'un gelip sözünü kesmesine canı sıkıldı. Yüzünü gayr-i memnun bir şekilde ondan çevirdi, diğerleri ile meşgul oldu. Meclis dağıldıktan sonra Allah Rasûlü (s.a.s.) evine gitti ve hafif bir uykuya dalmıştı ki, Abese Sûresi nâzil oldu.” (Taberî, 1988, 15/51; İbn Ebî Hâtim, 1999, 10/3399; İbn Kesîr, trs., 4/470-471)

İkinci rivâyet: Hz. Âişe şöyle demiş: “Abese Sûresi İbn Ümm-i Mektûm hakkında nâzil oldu. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yanında müşriklerin ileri gelenlerinden birisi bulunduğu bir anda Abdullah b. Ümm-i Mektûm gelip: “Beni irşât et.” demeye başladı. Peygamberimiz ondan yüz çevirip, diğerine döndü ve: “Söyleyeceğimde bir beis görüyor musun?” dedi. Kâfir de: “Hayır.” dedi. İşte bu hâdise üzerine Abese Sûresi nâzil oldu. (Tirmizî, 1978, Tefsir Sûre 80/1; Hâkim, trs., 2/514)

Üçüncü rivâyet: İkinci rivâyetle aynı olmakla beraber, senette Hz. Aişe'nin ismi zikredilmeden, mürsel olarak rivâyet edilmiştir. (Tirmizî, 1978, 80/1; Mâlik b. Enes, 1951, Kitâbu'l-Kur'an 8)

Dördüncü rivâyet: Esbâbü'n-Nüzûl isimli eserin müellifi el-Vâhidî'nin, bir ve ikinci rivâyete benzer bir olayı senetsiz olarak zikrettiği rivâyet. (Vâhidî, 1991, 449)

2. Rivâyetlerin Tahlîli: İbn Kesîr, İbn Abbas rivâyetinden sonra; “bu rivâyette garâbet ve nekâret vardır ve senedi de tenkit edilmiştir.” (İbn Kesîr, trs.,4/471) demiştir. Keşşâf tefsirine hâşiye yazan İbnü'l-Münîr, bu rivâyet için şunları söylemiştir: “Bu rivâyetin isnâdı zayıftır. Çünkü senetteki Atiyye b. Sa'd el-Avfî zayıftır. (Zehebî, 1972, 2/269; İbn Hacer, h.1326, 7/224-225) Ayrıca senette meçhûl şahıslar vardır.” (Zemahşerî, 1997, 4/701) Atiyye ile başlayan aile zinciri, oğlu Hasan, ondan da onun oğlu Hüseyin, ondan da onun yeğeni Sa'd ve ondan da onun oğlu Muhammed yoluyla nakledilmektedir. el-Avfî sülalesinin naklettiği bu tipik aile rivâyeti, isnâd yönünden son derece zayıftır. Başta Atiyye el-Avfî el-Kûfî (111/730), zayıf ve müdellis bir râvidir. (İbn Ebî Hâtim, 1999, 6/383; İbn Hibbân, 2/176; İbn Adiy, 5/370; Zehebî, 1972, 3/80; İbn Hacer, 1326, 4/143-144) Oğlu Hasan (181/798) ile torunu Hüseyin (220/835) de hadis imamlarına göre metrûk kimselerdir. (İbn Hibbân, 1/234; 2/284; Zehebî, 1972, 1/503, 533, 560; İbn Hacer, 1326, 1/498) Torunu Hüseyin'in yeğeni Sa'd ile onun da oğlu Muhammed ise el-Bağdâdî (463/1071)'nin beyanına göre hadiste zayıf ve gevşek kimselerdir. (el-Bağdâdî, trs, 5/322, 9/126; Zehebî, 1972, 3/560; İbn Hacer, 1326, 3/18) isnattaki orta ya da şiddetli derecede

tenkit edilen râviler sebebiyle bu rivâyet gerek ahkâm konusunda, gerekse sebab-i nüzûl konusunda delil olmaya elverişli değildir.

Hiz. ÂiŖe'ye isnât edilen ikinci rivâyet hakkında Tirmîzî, bu hadisin "Hasen Garîb" olduğunu söylemiŖtir. Metin açısından ise Hiz. ÂiŖe'nin Mekke'de yaŖının küçük olması ve byle bir hâdiseyi bizzat mŖahede etmemesi, nitekim bunun daha çok erkeklerin bulunduğu bir mekânda cereyan etmesi sebebiyle bir veya birden fazla erkek sahâbî tarafından rivâyet edilmesi daha doğru olurdu. AŖhabın ve Hiz. ÂiŖe'nin bizzat Ŗâhit olmadıkları hâdiseleri birbirlerinden nakletmeleri vâkidir. Onun için bu durum, baŖlı baŖına bir zaaf sebebi değildir. Müstedrek müellifi Hâkim ise Hiz. ÂiŖe yoluyla rivâyet ettiği hadisin akabinde bu hadisin Buhârî ve Müslim'in Ŗartlarına göre sahîh olduğunu, fakat ikisinin de bunu kitaplarına almadıklarını ve bu hâdiseyi bir cemaatin HiŖam b. Urve'den mürsel olarak rivâyet ettiklerini kaydeder. Demek ki büyük hadis âlimlerinden Buhârî ve Müslim'in bu hadîs hakkında bir bildikleri vardı ki, onu kitaplarına almadılar. Vâhidî bu konudaki rivâyeti senetsiz olarak kaydeder. Bu da rivayetin muğlak kalmasına sebep olmaktadır. er-Râzî ise konuyla ilgili rivâyetleri verdikten sonra: "Bunlar, âhâd rivâyetlerdendir. Dolayısıyla böyle bir rivâyeti bu tür bir meselede kabl edemeyiz." (er-Râzî, 1986, 174) demiŖtir.

3. Rivâyette Zikri Geçen Ŗahısların Kimliği Hakkında Bazı Tespitler

a. A'mâ'nın Kimliği: Kaynaklar, âyette zikredilen *a'mânın* kimliği hususunda ihtilaf etmiŖlerdir. Müfessirlerin bu husustaki grŖleri özetle Ŗyledir:

1. O, Amr veya Abdullah b. Ŗreyh b. Mâlik b. Rabîa veya Amr b. Kays b. Zâide b. el-Esamm b. Zhre b. Ravâha el-KureŖî el-Fihrî, Benî Âmir b. Leyy Kabilesinden bir Ŗahıstı. (Hâzin, 1415, 1/585)
2. Abdullah b. Ŗreyh idi. (Fîrûzâbâdî, trs, 6/455-456)
3. Abdullah b. Ŗreyh b. Mâlik b. Rabîa Fihrî idi. (Ebussuûd, trs, 9/107)
4. Amr b. mm-i Mektûm veya Amr b. Kays b. Zâide b. el-Asamm. Hiz. Hatice'nin dayısının oğlu. (Kurtubî, 1985, 19/212)
5. Amr b. Kays b. Zâide b. Cndb b. Herim b. Ravâha b. Hacer b. Maîs b. Âmir b. Leyy el-KureŖî veya Abdullah b. Ŗreyh b. Mâlik b. Ebî Rabîa Fihrî idi. (Âlûsî, 1985, 30/39)
6. Mücâhid'e göre Benî Fihr'den kendisine "İbn mm-i Mektûm" denilen kiŖidir. Katâde onun "Abdullah b. Zâide" olduğunu söyler. Dahhâk da onun, "Ensar'dan Abdullah b. mm-i Mektûm" isminde a'mâ birisi olduğunu kaydeder. (Taberî, 1988, 15/51)
7. Bazı rivâyetlerde onun "Amr b. Kays", bazılarında "Abdullah b. Amr" yahut "Abdullah b. Ŗreyh b. Mâlik" olduğu nakledilmektedir." (Abduh, 1329, 16)

Bütün bu nakiller gösteriyor ki, müfessirler Abese Sresi'nde bahsedilen a'mânın kim olduğu hususunda özellikle srenin sebab-i nüzln beyan etmek için kıssa olarak anlatacakları birisini bulmak için, Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in devrinde yaŖamıŖ bütün a'mâları sonuna kadar araŖtırmıŖlar. Çünkü bahsedilen a'mâ -onlara göre- bunlardan biri olmalıydı. Hatta bazılarına göre bu a'mâ Ŗahıs; sonradan a'mâ olmuŖ, diğer bazılarına göre ise a'mâ dođmuŖ ve onun için anasına mm Mektûm künyesi verilmiŖtir. (Âlûsî, 1985, 30/39; Abduh, 1329, 16; Yazır, trs, 8/525)

b.Hz. Peygamber'in Dine Davet Ettiği Mekkelilerin Kimlikleri: Âyette zikredilen a'mânın kimliği hususunda müfessirler arasında ihtilâf olduğu gibi, Peygamberimizin yanında bulunan ve kendilerini İslâm'a davet ettiği kişiler ve sayıları hakkında da ihtilâf vardır. Bunları özetle şöylece zikredebiliriz:

Taberî ve İbn Ebî Hâtim'e göre: 1.Utbe b. Rabîa, 2.Ebû Cehil b. Hişâm, 3.Abbâs b. Abdilmuttalib.

Katade'ye göre bir rivâyette Ümeyye b. Halef, diğer bir rivâyete göre ise Übeyy b. Halef idi. (Taberî, 1988, 15/51)

Zemahşerî, Ebussuud ve Âlûsî'ye göre: 1.Utbe b. Rabîa, 2.Şeybe b. Rabîa, 3.Ebû Cehil b. Hişâm, 4.Abbâs b. Abdilmuttalib, 5.Ümeyye b. Halef, 6.Velîd b. Mugîra idi. (Zemahşerî, 1997, 4/701; Ebussuud, Trs, 9/107; Âlûsî, 1985, 30/39)

Fîrûzâbâdî'ye göre: 1.Abbâs b. Abdilmuttalib, 2.Ümeyye b. Halef, 3.Safvan b. Ümeyye idi. (Fîrûzâbâdî, Trs, 6/455-456)

Vâhidî ve Hâzin'e göre: 1.Utbe b. Rabîa, 2.Ebû Cehil b. Hişâm, 3.Abbâs b. Abdilmuttalib, 4.Übeyy b. Halef, 5.Ümeyye b. Halef, idi. (Vâhidî, 1991, 449; Hâzin, 1415, 1/585)

Kurtûbî ise diğer âlimlerin görüşlerini naklederek şöyle der: İbn Arabî: Velid b. Mugîra idi. Mücâhid: 1.Utbe b. Rabîa, 2.Şeybe b. Rabîa, 3.Übeyy b. Halef idi. Atâ: Utbe b. Rabîa idi. Süfyânü's-Sevrî: Abbâs b. Abdilmuttalib idi.

Müfessirlerin bu ihtilâfları, böyle bir hâdisenin kimlerle cereyân ettiği hususunda tam bir netlik ifade etmediğini göstermektedir. Bu ihtilaf, hadisenin hiç cereyan etmediği manasına gelmeyebilir, ama en azından tefsire dayanak yapılan rivâyetin muhtevası hakkında bazı şâibe ve şüphelerin olduğu da göz ardı edilemez.

B. RİVÂYETLERİN Hz. PEYGAMBER'İN ŞAHSİYETİNE MUTÂBAKATI YÖNÜNDEN TAHLİLİ

1. Hz. Peygamber'in Ahlâk ve Şefkati: Hidâyet istemek için gelen fakir a'mâyâ yüzünü ekşiten ve zengin kâfire yönelen kişi, kanaatimize göre Hz. Muhammed (s.a.s.) olamaz. Çünkü âyetlerin zâhiri buna delâlet etmiyor. Ancak zayıf râvilerin rivâyet ettiği haberler ve garîb hadîslerden bu mana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki O (s.a.s.) öyle bir zâttır ki, Rabbi O'nun "en yüce ahlâk üzere olduğuna" şehâdet etmektedir. Allah, âlemlere rahmet olarak gönderdiği Peygamberini bu ahlâk üzere yaratmıştır. Bu rahmetin, çok kısa bir zamanda, kendi ümmetinden bir şeyler öğrenmek için gelen bir a'mâyâ yüz ekşitecek ve zengin kâfire yönelecek kadar değişmesi mümkün değildir. Ayrıca "*Ve Sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin.*" âyetinin bulunduğu Kalem Sûresi, Abese Sûresi'nden önce nâzil olmuştur. Yüce Allah, Peygamberine hitâben: "*Ve Sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin.*" (Kalem, 4) buyurmuştur. Bu konuda Kur'ân'da birçok âyet vardır. Bunlardan bazılarını zikrederim: "*De ki: Rabbim beni doğru yola ilettili.*" (En'âm, 161), "*Sen elbette gönderilen resûllerdensin. Dosdoğru yol üzerindesin.*" (Yasin, 3-4), "*Rabbinin hükmü yerine gelinceye kadar sabret. Çünkü Sen Bizim himayemiz altındasın.*" (Tûr, 48) buyurarak yüce bir ahlâk üzere olduğunu, dosdoğru yol üzerinde ve kendisinin himâyesinde bulunduğunu bildiriyor.

Allah'ın kendisine bu şekilde şehâdet ettiği peygamberinin, Müslüman ve a'mâ birisinden yüz çevirmesi mümkün değildir. Aşağıdaki âyette de görüleceği gibi, Allah'ın bir lûtfu olarak

insanlara yumuşak davranan Rahmet Peygamberinin, kâfirlere yönelip, a'mâ bir Müslümandan yüz çevirmesi düşünülemez: “İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli kaba biri olsaydın insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi...” (Âl-i İmrân, 159) Bu âyet-i kerime ve zikredeceğimiz âyetler, Cenâb-ı Hak tarafından Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yüce ahlâkına ve kendisine tâbi olan müminlere karşı merhametli ve yumuşak huylu oluşuna bir şehâdetir:

“Sana tabi olan müminlere kol kanat ger.” (Şuarâ, 215),

“Sakin o kâfirlerden bir kısmına geçici bir zevk olarak verdiğimiz dünya nimetlerine göz atma. Onların iman etmemelerinden ötürü üzülmeye ve müminlere kol kanat ger, şefkatle koru onları.” (Hicr, 88),

“Sabah akşam Rablerine, sırf O'nun cemaline ve rızasına müştak olarak niyaz edenleri yanından kovma.” (En'âm, 52)

Allah Teâlâ, peygamberine böyle emretmişken, bütün bu ulvî şehâdetleri ve emirleri bir tarafa bırakıp, a'mâ, fakir, zayıf bir mü'mine karşı yüzünü ekşiten ve çeviren kişinin Hz. Muhammed (s.a.s.) olduğunu iddia eden rivâyetlerin doğruluğunu kabul etmek kanaatimize göre mümkün görünmemektedir.

2. Hz. Peygamber'in Tebliğ Görevine Bağlılığı: Allah Rasûlü (s.a.s.), tebliğ görevine ve insanların hidâyete gelerek ebedî helâkten kurtulmaları davasına gönülden bağlıydı. Fakat bu hususta O (s.a.s.), sadece tebliğ ve inzâr ile emrolunmuştu. Ayrıca müşriklerin Müslüman olmaları için aşırı hırs göstermeden, nefisini onlar için hasretlere (üzüntülere) sokmadan, yok yere kendisini harâp etmekten de nehyolunmuştu. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyuruyor:

“Neredeyse sen, onlar bu söze (Kur'an'a) inanmıyorlar diye üzüntünden kendini helâk edeceksin.”(Kehf, 6)¹ “Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle! O müşriklerden yüz çevir!” (Hicr, 94)

Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.), peygamberliğinin ilk zamanlarında, müşriklerin Müslüman olmaları için aşırı istek göstermiştir. Fakat daha sonra, âyetlerde de gördüğümüz gibi bundan nehyolunmuştur. Onun için, müşrikler kendisine geldiklerinde Kur'an'ı sesli okuyor ve sesini onlara da işittiriyordu. Dinlemeyip, yüz çevirip gidenleri de kendi başlarına bırakıyordu. Böylece, müşrik reislerin Müslüman olmalarını aşırı bir şekilde istediği için, a'mâ Müslümandan yüz çevirdiği konusundaki rivâyetlerin doğru olmadığı ortaya çıkmış olur. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hadis ve siyer kaynaklarından öğrendiğimiz üzere, Müslüman olan fakir ve köleleri, Kureyş'in İslam'ı kabul etmeyen elitlerinden daha çok seviyordu. Çok sevdiği bu insanları yanından kovamaz, onlardan yüz çeviremezdi. Çünkü O'nu peygamber olarak gönderen Rabbi O'na şöyle buyuruyordu:

“Sabah akşam Rablerine, sırf O'nun cemaline ve rızasına müştak olarak niyaz edenleri yanından kovma.” (En'âm, 52),

“Sana tabi olan müminlere kol kanat ger.” (Şuarâ, 215)

¹ Bu âyette, tenkit ve nehy olmayıp, ilahî vazifeye ihtimamını gösterme, teselli, iltifat ve takdir edalı bir ta'dilin yapıldığı ve İnsanlığın İftihar Tablosu'nun zâtında ümmete ikazda bulunulduğu da söylenebilir. Benzeri manada âyetler için bakınız; Şuarâ,3; Fâtır,8)

Bu âyetler üzerine, O rahmet peygamberinin, Hz. Bilâl, Hz. Ammâr, Hz. Suheyb ve Hz. Habbâb (radiyallahu anhüm)'e karşı nasıl muâmelede bulunduğu tarihen sâbittir. İslâm Tarihi, Ashâb-ı Kirâm hakkında büyük küçük her şeyi kaydettiği halde, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in onların herhangi birisinden yüz çevirdiğini nakletmemiştir.

وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزْكِي (7)

“Onun arınmamasından sana ne?”

Bu mânâyı Peygamberimiz için düşünmemiz mümkün değildir. Zira, müşriklerin Müslüman olmaları için aşırı istek gösteren ve bu hususta uyarılan bir peygambere, “Onun arınmamasından sana ne?” denilmesi mümkün görünmemektedir. Zira o, sadece kâfirleri değil, bütün insanları arındırmak için her türlü işkenceye göğüs germiş ve bu hususta arkadaşlarıyla birlikte bir ömür boyu mücadele etmiştir. Çünkü O'nun birinci vazifesi budur. Bütün bunlardan sonra Hz. Muhammed (s.a.s.)'in, a'mâ bir Müslümana kızıp onun hidâyetine önem vermediği, Müslüman olmalarını aşırı bir şekilde isteyerek müşrik reisler yöneldiği nasıl iddia edilebilir? Ve nasıl olur da bu iddialar, geçmişte ve günümüzde bu sûreyi tefsir edenlere doğru görünebilir?

Abese Sûresi'ni, Cenâb-ı Hak'ın yüce ahlâk sahibi Peygamberini îtâbı olarak tefsir eden müfessirlere, bu hâdiseyi *olabilir* şeklinde kabul etmeleri kendilerine kolay gelmiş. Hâlbuki bu müfessirler, rivâyetleri biraz daha dikkatlice araştırsalardı, zannediyorum bu görüşü benimsemezlerdi. Aslında “nüzûl sebebi zikredilen hâdiseler olsa ve âyetler buna göre tefsir edilse dahi, burada Allah Rasûlüne (s.a.s.) îtâb edildiğini söylemek doğru olmaz. Zira Hz. Peygamber görevi olan tebliğ işini yapmaktadır. Gelen kişi, sözün arasına girmekle âdâba aykırı davranmıştır. Peygamberimizin işine müdâhale ederek, görgü kuralına aykırılığın ötesinde ma'siyet bile işlediği söylenebilir. Hz. Peygamber, onu azarlamamış, sadece can sıkıcı bir iş yaptığını yüz ifadesiyle belirtip onu eğitmiştir. Bu eğitime de onun hem hakkı, hem görevi idi. Dolayısıyla burada îtâb için hiçbir sebep yoktur.” (Yıldırım, 2006, 584) Çünkü her huzurun kendine göre bir âdâbı vardır. Bu itibarla Allah Rasûlü'nün huzuruna herhangi bir insanın huzuruna varıldığı gibi varılmaz ve O'nun huzurunda da herhangi bir insanın yanında durulduğu gibi durulamaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetinde Müslümanlara bu huzurun âdâbı ta'lîm edilmiştir. Efendimiz'in yanına ne zaman girilecek, yanında ne kadar oturulacak (bkz. Ahzâb, 53) ve ses tonu nasıl ayarlanacak, (bkz. Hucurât, 2-5) bütün bunlar mü'minlere bizzat Cenâb-ı Hak tarafından talim edilmiştir.

C. SÛRENİN TAHLÎLİ

1. İlgili Kelimelerin İncelenmesi:

عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى

“Yanına görmeyen (a'mâ) biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü.”²

Bu âyetle ilgili olarak özellikle anahtar kelimelerden *عَبَسَ*, *تَوَلَّى*, *أَعْمَى* üzerinde duracak ve Kur'an'ın bütününde bu kelimelerin nasıl ve kimler için hangi mânâda kullanıldıklarını, tahlil edeceğiz. Neticede bu kelimelerin Abese Sûresi'nde hangi mânâyâ geldiklerine dair kanaate ulaşmaya çalışacağız.

² Abese Sûresi, 1-2. Âyetlerin kendi tercihimize uygun meâlini makalenin sonunda vereceğiz. Şimdi verdiğimiz mânâ, mevcut meâllerdendir.

a. **Abese Fiili:** عَبَسَ Abese fiili Kur'an'da Müddessir ve Abese Sûresi'nde olmak üzere iki yerde geçmektedir. Müddessir Sûresi'nde عَبَسَ Abese fiilinin kullanılışı şöyledir: “Mal ve ailesiz, tek olarak yarattığım, sonra çok çok mal, servet ve etrafında dolaşan oğullar verdiğim, her türlü imkânı önüne serdiğim o adamın hakkından gelmeyi sen Bana bırak! Hâlâ da açgözlülükle imkânlarını daha da artırmama hevesleniyor. Hiç heveslenmesin! Çünkü o Bizim âyetlerimize karşı inatçı kesildi. Ben de onu sarp mı sarp bir yokuşa sardıracağım. O düşündü, ölçtü, biçti... Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti! Hay kahrolası nasıl, nasıl da ölçtü biçti! Sonra baktı... وَبَسَرَ وَبَسَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ Derken suratını astı, kaşlarını çattı.. Sonra da sırtını döndü, kibriden kabardı, arkasına bakmadan çekip gitti! ‘Bu, büyücülerden nakledilen büyüden ibarettir. Bu, beşer sözünden başka bir şey değildir.’ dedi.” (Müddessir,11-25)

Bu âyetler, Kureyş kabilesinden mal, evlât ve dünya güzelliklerinin, kendisine gelen hidâyeti ve Hakkı kabul etmekten alıkoyan ve böylece kendisini aldatan inatçı bir adamı tasvir ediyor. O inatçı kimse, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in getirdiği Kur'an'ın, Allah kelâmı ve onun insan sözlerinin üzerinde ve Arap ediplerinin şairlerinden çok farklı olduğunu ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) de mutlaka bu kitabı getiren Resûl olduğunu çok iyi biliyordu. Fakat inat ve cehâlet, bu dini kabul etmekten ve bu yetim Peygamber (s.a.s.) vesilesiyle İslâm'a girmekten onu menetti.

Müddessir Sûresi'nde vafedilen bu şahıs, rivâyetlerde de zikredildiği gibi Velîd b. Mugîre (Taberî, 1988, 14/152) olabileceği gibi, belli bir şahısla tahdit etmeksizin inatçı her bir kâfir de olabilir. Kureyşli inatçı her kâfirin durumu, Müddessir Sûresi'nde Allah'ın anlattığı kişinin durumu gibiydi. Çünkü dünya hayatına olan aşırı arzu ve istekleri onlara galip gelmiş ve **gözlerini kör etmişti**. Onun için de Hz. Muhammed (s.a.s.)'in getirmiş olduğu Hakkı göremediler ve O'nun hidâyetini kabul etmediler. **Yüzlerini ekşitip kibirlenerek gerisin geriye döndüler**. Neticede, küfür zulumâtları içinde bocalayıp duran **a'mâlar (körler)** haline geldiler.

Nitekim şu âyette de bu hakikat anlatılmaktadır; فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ “..çünkü kör olan gözler değil, asıl kör olan sinelerdeki kalplerdir.” (Hac, 46) buyrulmaktadır. Görüldüğü gibi, Abese Sûresi'nden başka Kur'an'da sadece bir yerde geçen *abese* fiili, inatçı kâfir için kullanılmıştır. Dolayısıyla bunun, Abese Sûresi'nde Hz Peygamber için kullanıldığı düşünülemez. Çünkü bu fiil, yani başkasına karşı yüz ekşitme, kâfire yakışan bir sıfattır. Kur'an, bu fiili bir yerde kâfir için kullanırken diğer yerde nasıl olur da Allah Resûlü için kullanır? O Allah Resûlü ki, daima mütebessimdi ve dudağından tebessüm hiç eksik olmamıştı. (Tirmizî, 1978, Menâkıb 10; Ahmed b. Hanbel, 1985, 4/190-191)

Şimdi Kur'an, nasıl olur da birbiri ardına böyle iki fiille, Habîbullah'ı anlatmış olur ve bu fiilleri O'na isnat eder? Bunun içindir ki er-Râzî: “O (Hz. Peygamber), Kur'an'da böyle bir sıfatla asla nitelendirilmediği gibi, bırakın müminleri ve irşat isteyenleri, düşmanlarına ve küfürde inat gösterenlere karşı bile böyle davrandığı yolunda herhangi bir haber mevcut değildir.” (er-Râzî, 1986, 174-175) demektedir. Biz de Râzî'nin bu görüşüne katılıyoruz

b. **tevellâ Fiili:** تَوَلَّى tevellâ fiilinin Kur'an-ı Kerim'de nasıl kullanıldığını inceleyelim: تَوَلَّى tevellâ fiili, bu kipte Kur'an'da 20 defa geçmektedir. Bunlardan sadece 4'ü (A'râf, 79 ve 93'ncü âyetler, Yûsuf 84 ve Kasas 24'ncü âyetler) peygamberleri, 16'sı ise inatçı kâfirleri vasfetmek için kullanılmıştır. Şimdi bazılarını misal olarak zikrederim:

فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى

“O, ne dini tasdik eder, ne namaz kılar. Hep Hakkı yalan sayıp ona sırtını dönerdi.” (Kiyâmet, 31-32),

لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى

“O ateş ki, dini yalan sayan ve ona sırtını dönenen başkası oraya girmez.” (Leyl, 15-16),

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْدَى

“Şimdi iyice dikkat edin şu sırtını çevirip uzaklaşana, azıcık verip de sonra cimrilik ederek vermeyene.” (Necm, 33-34),

لَسْتُ عَلَيْهِمْ بِمُصِيطِرٍ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ

“Yoksa sen kimseyi zorlayıcı değilsin. Lâkin kim ki imana sırtını döner ve inkâr eder, Allah da onu en büyük cezaya çarptırır.” (Gâşiye, 22-24),

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى إِنْ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ أَوْ أَمَرَ بِالْتَّقْوَىٰ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ

“Baksana şu namaz kılan kulu engelleyen kimseye, ne dersin, o hidayette olsa ve Allah'ı sayıp O'na karşı gelmemeyi tavsiye etse, ne iyi olurdu! Ne dersin, o kul dini yalan saysa ve haktan yüz çevirse iyi mi olurdu? O bilmiyor mu ki Allah olan biten her şeyi görür?” (Alak, 9-14),

كَلَّا إِنَّهَا لَأَطَىٰ نَزَاعًا لِلشَّوَىٰ تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى

“Hayır, doğrusu o cehennem alev alev yanan bir ateştir. Eli, ayağı, bütün uzuvları söküp atar. İmana sırtını dönüp haktan yüz çevireni o ateş kendine çağırır.” (Meâric, 15-17)

Bir kısmını zikrettiğimiz bu âyetlerdeki *تَوَلَّى* *tevellâ* fiilinin manası genellikle; kendisi için Allah'tan başka dost edinmek ve kendisine hak geldikten sonra ondan yüz çevirmektir. Bu âyetlerde Allah, Kur'an'dan yüz çeviren, hak ve hidâyetten uzaklaşan kimseleri *كَذَّبَ* *kezzebe* (yalanladı) ve *تَوَلَّى* *tevellâ* (yüz çevirdi) fiilleriyle vafsetmiştir. Yani onların Kur'an ve Hz. Peygamber'i yalanlayıp yüz çevirdiklerini, Allah'tan başkasını dost edindiklerini bildirmiştir.

Allah, Kur'an âyetlerinde, -peygamberler için zikredilen dört yer hariç- müminler için böyle bir vasıf zikretmemiştir. Öyleyse yüz çevirmek ve dost edinmek anlamındaki *التَّوَلَّى* (*et-Tevelli*), haktan yüz çevirdikleri ve şeytanı dost edindikleri için daha ziyade Allah'ın kendilerini ayıpladığı Kureyş kâfirlerinin bir vasfıdır. Böyle bir vasfın âlemlere rahmet olarak gönderilen bir Zâtın (s.a.s.) sıfatı olması düşünülemez ve mümkün değildir.

Aynı görüşte olan Musâ Cârullah'a göre: “Abese ve *Tevellâ* fiillerinin fâili; en yakın ihtimal, gâib zamirin, kinâyeli olarak, malı ve nesebi ile böbürlenmiş, hak ve hidayetden kendini müstağni gören mütekebbir adama râci olmasıdır. Bu surenin 17'nci âyetinde “Kahrolası kâfir insan ne nankördür o!” ifadeleri de buna delâlet etmektedir. Zira şefkat ve merhamet peygamberinin yüzü daima güleçti (mütebessim idi). Hiç kimse onun tebessüm eden yüzünde asıklık görmemiştir. **Kur'an'ı anlama metodu ve Hz. Peygamber'e hürmet gereği ben böyle düşünüyorum.**” (Bigiyef, 1998, 42)

c. *الأَعْمَى* *el-A'mâ* (Kör) Lafzı: Son olarak da Kur'an'da geçen *الأَعْمَى* *el-a'mâ* (kör) lafzının kullanılışına ve anlamına bakalım. Bu kelime Kur'an'da 13 defa zikredilmiştir. Konuyla ilgili âyetlerde Yüce Allah, peygamberine hitaben şöyle buyurur:

وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ

“Sen, körleri de şaşkınlıktan, yanlış yola girmekten kurtaramazsın.” (Rum, 53) buyuruyor.

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصَّمَّمَ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Sen sağırlara söz işittirebilir, körleri doğru yolda yürütebilir, besbelli sapıklıkta olanları hidayete erdirebilir misin?” (Zuhruf, 40),

أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ

“Gözleri görmeyenlere sen nasıl doğru yolu gösterebilirsin, hele basiretleri da yoksa.” (Yûnus, 43),

فَأَيُّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

“Kör olan gözler değil, asıl kör olan sinelerdeki gönüllerdir.” (Hac, 46),

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ

“İşte bunlar, Allah'ın lânet edip kulaklarını sağırllaştırdığı, gözlerini kör ettiği kimselerdir.” (Muhammed, 23),

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَصْلُهُ سَبِيلًا

“Kim bu dünyada gerçekleri görmede kör ise, âhirette de kördür, hatta yol bulmadaki şaşkınlığı daha da beterdir.” (İsrâ, 72),

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى

“(O şakî şahıs) Ya Rabbi, der, ben gözleri gören biri olduğum halde neden beni kör olarak haşrettin? Allah Buyurur ki: Bu böyledir. Nasıl âyetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttuysan, bugün de sen öyle unutulur, bir kenara atılırsın.” (Tâhâ, 125-126)

الأَعْمَى kelimesi Kur'an'da hem hakikî kör, hem de mecâzî mânâda kör kimse -ki hak ve hakikata karşı kalp gözü kapalı- anlamında kullanılmıştır. Zikrettiğimiz âyetlerde de görüldüğü gibi Cenâb-ı Hak Kur'an'da الأَعْمَى lafzıyla, daha çok, kendisine hak geldiği halde hakikate kalbi açılmamış, bilakis kalpleri imana karşı kasvet içinde olan katı kalpli her bir inatçı kâfiri a'mâlık (körlük) olarak vasfetmiştir. Bu körlük, gözdeki değil kalpteki körlüktür. Bu manadan hareketle, aynı şekilde “Yüzünü ekşitti ve sırtını döndü” ayetinde anlatılan kimse de kendisine hak geldikten sonra ondan uzak kalıp kalbi katılaşmış kâfir kişi olduğu düşünülebilir. Yani bu ayette fizikî gözü kör olmaktan ziyade mânevî körlük kastedilmiştir. Bununla birlikte maddî körlük de kastedilmiş olabilir, diye düşünülebilir. Fakat Rahmân ve Rahîm Allah'ın a'mâ bir müslümanı kastederek ona a'mâ demesi, bir bakıma onun özrünü yüzüne vurmasına ihtimal verilemez. Çünkü O (c.c.), kullarına, birbirlerini kötü lâkaplarla çağırma ve yasaklamıştır. (Hucurât, 11) Her ne kadar Allah Kur'an'da, özürleri dolayısıyla savaşa katılamayacak insanları sayarken, “a'mâ, topal ve hastalar” (bkz. Fetih, 17) dese bile, o âyetlerde umûmî olarak vasıflardan bahsetmiş, şahıs ya da isimleri kastetmemiştir. Bu itibarla Abese Sûresi'nde bizzat bilinen bir müslüman şahsı kastetmesi ve ona a'mâ demesi düşünülemez.

Netice itibarıyla أَعْمَى، تَوَلَّى، عَبَسَ kelimeleri hakkında kaydettiğimiz bu hususlardan da anlaşılacaktır ki, bu fiiller ve vasıflar, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kendisine Hakkı ve hidâyeti getirip tebliğ ettiği esnada onu kerih görüp yüzünü ekşitip sırtını dönen kişi, kalp gözü a'mâ olan, hak ve hakikate gözünü ve kalbini kapatan kâfir şahsı nitelemektedir.

Muhammed Hüseyin et-Tabatabâî: “Abese Sûresi'nin ilk ayetlerinde kastedilen kişinin Hz. Peygamber olduğu hususu açık değildir. Bilakis, bu ayetlerde murat olan şahsın başkası olduğu daha açıktır. Zira yüz çevirmek, yüz ekşitmek Resûlullah'ın vasıflarından değildir. İrşad olmak isteyen müminlere şöyle dursun, düşmanlarından bile yüz çevirmesi, Hz. Peygamber'in güzel ahlâkına uygun düşmez. Zira Allah (c.c.), Hz. Peygamber'in ahlâkını yüceltmıştır. (Kalem, 4) Bu sûre Alak Sûresi'nden sonra nâzil olmuştur. Şimdi, Allah (c.c.) bi'setinin başlangıcında Hz. Peygamberi överken, nasıl olur da sonradan bundan vaz geçer ve onu azarlar? Bunu akıl kabul eder mi?” Yine “Önce en yakın akrabalarını uyar. Sana tâbi olan müminlere kol kanat ger.” (Şuarâ, 214-215) ile “Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle! O müşriklerden yüz çevir!” (Hicr, 94) ayetleri Mekkî olup davetin ilk yıllarında nâzil olmuştu. Müminlere karşı merhametli olmayı emreden ve müşriklerden yüz çevirmeyi emreden ayetlerden sonra Nebî nasıl olur da bir Müslümana karşı surat asar ve yüz çevirir? (Bkz. Tabersî, 1986; et-Tabatabâî, 1997, ilgili âyetlerin tefsiri.)

Tabatabâî, sûrenin 3. âyeti olan “ve mē yūdrîke...”den 10. âyet olan “fe ente anhü telehhē” âyetine kadar muhatabın “abese ve tevellē” ifadeleriyle kendisine dikkat çekilen müşrik kişi olduğunu söylüyor. İlk iki âyette Hz. Peygamber muhatap olmadığı gibi, devamındaki âyetlerde de muhatap değildir. (et-Tabatabâî, 1997, ilgili âyetlerin tefsiri.)

Ca'fer-i Sâdik'tan da şöyle rivâyet edilir: Bu ayet-i kerime, Benî Ümeyye oğullarından biri hakkında indi. O adam peygamberimizin yanındayken âmâ olan Ümmü Mektûm geldi de o adam yüzünü ondan çevirdi. Âyet de bu sebeple indirildi. (Tabersî, 1986; et-Tabatabâî, 1997, ilgili âyetlerin tefsiri)

Muhyiddin Derviş, İ'râbu'l- Kur'âni'l- Kerîm adlı tefsirinde, Şerif Murtezâ'nın “yüz asıp sırt çevirmek” Peygamber Efendimiz'in düşmanlarına karşı bile göstermediği sıfatlardır, nerde kaldı ki o bu tavırları dinini öğrenmek için gelen birisine karşı sergilemiş olsun!?” cümlesini hatırlatmak suretiyle “yüzünü asan ve sırtını çevirenin” müşrik kişi olabileceği ihtimalini zikretmiştir. (Bkz., M. Derviş, 1994, X, 375-377)

“Abese ve tevellē” fiillerinin fâilinin Peygamber Efendimiz olduğunu söyleyen bazı tefsirlerde, Hz. Peygamberin bu hadiseden sonra İbn Ümmi Mektum'u gördüğünde ona ikramlarda bulunarak “merhaba ey Rabbimin beni kendisi sebebiyle îtab ettiği kişi” dediğine de yer verilir. (Mesela bkz., Kurtubi, 1985; Kâdî el-Beydavî, 1314, ilgili âyetlerin tefsiri) Fakat, M. Elbânî'ye göre bu rivâyetin, itimat edilecek bir aslı yoktur. (Bkz. Muhammed Elbânî, www.alalbany.net. Elbânî'nin metnini dipnotta veriyoruz.)³

1. İlgili Âyetlerin Açıklaması: Bütün bu değerlendirmelerimizin ışığında Abese Sûresi'nin ilk 10 âyetinin, meâl ve kısa açıklamasını şu şekilde yapılabilir:

{ عَبَسَ وَتَوَلَّى } [1] { أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى } [2]

1-2. “Peygamber Efendimiz (s.a.s.), (mânevî kör olan) a'mâ kimseye geldi diye o a'mâ suratını astı ve yüzünü döndü.”

³ عاتنني ربي أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يقوم لعبد الله بن أم مكتوم (الأصل: ابن أم مكتوم!) و يفرش له رداءه ليجلس عليه و يقول: أهلا بالذي ما روي في بعض الروايات في " الدر المنثور " أنه صلى الله عليه وسلم كان يكرم من أجله ، و لا أعلم لهذا الحديث أصلا يمكن الاعتماد عليه ، و غاية ابن أم مكتوم إذا دخل عليه

Buna göre عَبَسَ وَتَوَلَّى (abese ve tevellâ) âyetindeki iki fiilin fâili, الأعمى (el-a'mâ) diye vasfedilen şahıs -ki mânen kör demektir- Ahnes b. Şerîk veya Velîd b. Mugîra namındaki kâfir kişidir.

أَنَّ جَاءَهُ (en câehû) cümlesi *abese* ve *tevellâ* fiillerinin mef'ûlü'dür. Câe'nin fâili Peygamber Efendimiz'dir. (Aynı zamanda O'nun getirdiği Hak Din de olabilir.) جَاءَهُ (câehû)'daki hû zamîri el-a'mâ'ya gidiyor.⁴ Yani; Peygamber Efendimiz (s.a.s.), mânen kör olan kâfire, (Ahnes b. Şerîk veya Velîd b. Mugîra veyahut başka bir müşriğe) dini anlatmak için geliyor. Onun kendisine gelişinden rahatsız olan ve mânevî kör olan bu kâfir kişi, yüzünü ekşitip Hz. Peygamber'e sırtını dönüyor ve kendisi gibi kâfir olan başka birine yöneliyor.

{ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى } [3]

“(Ey hakîkate gözü kapalı kâfir!) Sen nereden bileceksin, belki o öğütle diğer insanlar (aynı zamanda senin şahsın) nasihati dinleyip ondan yararlanacak ve arınacaktı.”

يُدْرِيكَ (yüdrîke) Bu fiildeki (ك) ke zamîri el-a'mâ'ya gidiyor. Yani ey mânen kör olan kişi, sen nereden bileceksin ki? Veya sana ne bildirdi ki? يَزَّكَّى (yezzekkâ) Bu fiilin fâili ve لَعَلَّهُ (leallehû) kelimesindeki hû zamîri, diğer insanlar veya o a'mâ olabilir.

{ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى } [4]

“O (Rasûlullah) hatırlatacaktı da o öğüt (hem sana, hem senin gibilere) fayda verecekti.”

يَذَّكَّرُ (yezzekkeru) fiilinin fâili, Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'dir. فَتَنْفَعَهُ (fe tenfeuhû) fiilinin fâili öğüt, hû zamiri ise meâlde dediğimiz gibi hem diğer insanlara, hem de mânen kör kişiye gidebilir.

{ أَمَّا مَنْ اسْتَعْجَى } [5]

“Ama o kendisini inzârdan müstagnî görene gelince.”

Yani o mânen kör olan kâfirin, kendisine yöneldiği 3. şahıstır.

{ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى } [6]

“Ona dönüp itibar ediyorsun.”

فَأَنْتَ (fe ente) yani sen ki a'mâ (mânen kör olan) kişi. لَهُ (lehû) ki ona 3. şahsa yöneliyorsun. تَصَدَّى (tesaddâ) fiilinin fâili, a'mâ (mânen kör) kişidir ki, o, Hz. Muhammed'i ve getirdiği hakîkati görmüyor, sonra da kendisi gibi kâfir olan kimseye yöneliyor ve ona itibar ediyor.

⁴ أَنَّ جَاءَهُ cümlesindeki câe fiilinin fâili Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Zira -erbâbınca malûm olduğu üzere- Kur'an'ın bazı ayetleri, diğer bazılarını tefsir eder. Furkân Sûresi, kıyâmet gününün dehşetli sahnelerini gözümüz önüne sererken zâlim kâfirin kendi kendine şöyle diyeceğini bize haber veriyor: الرَّسُولُ سَبِيلًا يَاؤَيْتِي لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا “O gün zalim, parmaklarını ısırır “Eyvah! der, keşke o Peygamberle birlikte bir yol tutsaydım. Eyvah! keşke falanı dost edinmeyeydim! Vallahi bana gelen Zikir'den beni o uzaklaştırdı...” (Furkân, 27-29) Zâlim kâfir bu ayetlerde “Ben, Peygamberin bana getirdiği Allah'ın dinini ve Kur'an'ın hidâyetini kabul etmekten imtina ettim.” demek istiyor. Furkân Sûresi'ndeki âyetler, Abese Sûresi'ndeki bu veciz âyetleri tefsir ediyor. Çünkü âyette geçen إِذْ جَاءَنِي “bana geldiğinde” lafzı, إِذْ جَاءَنِي الذِّكْرُ “Zikir bana geldiğinde” anlamındadır. Buradaki الذِّكْرُ zikir de ya Kur'an'dır, ya da Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Bu da Abese Sûresi'ndeki أَنَّ جَاءَهُ “ona geldiğinde” lafzını tefsir eder.

{ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَرْكَبِي } [7]

“Hâlbuki kendisi arınmak istemiyorsa onun arınmamasından sana ne!”

5, 6 ve 7'nci âyetlere toplu mânâ verecek olursak: Ey a'mâ kâfir! (Sen Hz. Muhammed (s.a.s.)'e yüz ekşitip sırtını döndün ve O'nun getirdiği hidâyete karşı yüz çevirip terkettin.) Kâfirlerden hidâyete gelmeye tenezzül etmeyen, kendini bu hususta müstağnî görene sevgi besliyor ve ona itibar ediyorsun. O kâfirin ve onun gibilerin nefislerini arındırmamasından sana ne? وَمَا عَلَيْكَ (ve mâ aleyke) “Sana ne” hitabı, mânen kör olan a'mâya yöneliktir. أَلَّا يَرْكَبِي (ellâ yezzekkâ) 3. Şahsın tezkiye olmak istememesi demektir.

{ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى } [8] { وَهُوَ يَخْشَى } [9]

{ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى } [10]

“Fakat Allaha saygı duyarak sana şevkle koşa koşa gelenle sen ilgilenmiyorsun.”

Yani; Hak dini sana şevkle koşa koşa getiren, onu sana ve kavmine arzeden ve Rabbinden korkana (s.a.s.) gelince, sen onunla ilgilenmiyor ve ondan gâfil oluyorsun. Veya onu alaya alıyorsun. جَاءَكَ يَسْعَى وَهُوَ يَخْشَى (Câe, yes'â yahşâ) fiillerinin fâili ve hüve zamîri Allah Râsûlü'dür. ك (Ke) zamîri ise o kâfire gidiyor. فَأَنْتَ (Fe ente) Zamîri de, mânen kör kâfire gidiyor. عَنْهُ (Anhu)'daki hû zamîri Rasûl-i Ekrem'e gidiyor. تَلَهَّى (telehhâ) fiilinin fâili, a'mâ'ya gidiyor. (geniş bilgi için bkz.et-Tâcî, 1981, 222-240)

SONUÇ

Kur'an'ın muhtevasının, ifade ettiği mana ve hükümlerin doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanması büyük önem arz etmektedir. Bu hususta Kur'an'ı Kur'anla tefsir etmenin yanı sıra, hadislerle de tefsir etmenin önemi büyüktür. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz, fiil ve davranışlarının yanı sıra ahlak ve uygulamalarının da iyi bilinmesi gerekmektedir. Zira Hz. Âişe validemizin tarif ettiği üzere, Hz. Peygamber'in ahlakı, Kur'an idi. Kur'an ayetlerinin tefsir ve te'vîl edilmesinde, ifade ettiği mana ve hükümlerin daha iyi anlaşılmasında sebep-i nüzûl rivayetlerine müracaat edilmesi, tefsir ilminin önemli esaslarındandır. Bu konuda sebep-i nüzûl ifade eden rivayetlerin tespit edilmesi kadar onların senet ve metin yönünden tahlîl ve kritiğinin yapılması da gerekli hususlardandır. Nitekim sure yahut ayetlerin nüzul sebepleri hakkında isabetli kaydedilen rivâyet ve tahlillerin yanı sıra isabet edilmeyen hususlar da bulunmaktadır. İşte biz de bu makalemizde Abese Sûresi'nin muhtevasını anlamaya matuf sebep-i nüzûl rivayetlerini tahlîl ve tavzihe çalıştık.

Musa Cârullah Bigiyef'in de dediği gibi, 'Kur'an'ı anlama metodu ve Hz. Peygamber'e hürmet gereği'; yaygın olan sebep-i nüzûl rivâyetinde anlatılan, Peygamberimizin Müslüman bir a'mâ'dan yüz çevirmesi hâdisesinin doğru olup olamayacağından hareketle bu makalede bazı tahliller yaptık. Başta da söylediğimiz gibi, Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s.), müşriklerin ileri gelenlerinin îman etmelerini arzulayarak, a'mâ bir Müslümandan yüz çevirmesine pek ihtimal verilemez. Nitekim bahsi geçen ayetlerde kullanılan fiillerin ve vasıfların, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmenin bir gereği olarak önemli bazı mukayese ve tespitlere yer verdik. Her ne kadar bu fiillerin ve vasıfların kâfirler hakkında kullanılmış olması yüzde yüz tezimizi ispatlamasa da, diğer zikrettiğimiz gerekçelerle birlikte mütalaa edildiğinde, bu husustaki kanaatimizi takviye ettiği görülür. Konuyla ilgili kaydedilen Sebeb-i nüzûl rivâyetlerinin senet ve metin yönünden tenkide maruz kalması, a'mâ şahsın kimliğindeki kapallık, kâfir reislerin kaç kişi ve kimler oldukları hususundaki ihtilaflar da bu meselelerin

daha detaylı araştırılmasına, çok yönlü tahlillerin yapılarak vuzuha kavuşturulmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Elbette ki kaydettiğimiz görüş ve tahliller, tekellüften hâlî olmadığı için ilmî açıdan eleştirilebilir. Zira kimi zaman bu hususu bazı meslektaşarımla paylaştığımda tepki gördüğümü itiraf etmeliyim. Bu tepkinin sebebi, yıllardır alışageldiğimiz bilgiye ve tefsir kitaplarımızın çoğunun ifade ettiği görüşe muhalif bir yaklaşımı ileri sürmemizden kaynaklanabilir. Fakat bizim yaklaşımımız, ilmî açıdan ulaştığımız bir kanaattir. Elbette ki, hatalı da olabilir, doğru da olabilir. Çünkü her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Ancak biz, -tekrar edecek olursak- Peygamberimize saygının gereği böyle bir görüşü başkalarıyla paylaşmak istedik ve bu makaleyi kaleme aldık. Görüşümüzü söylerken de hâdisenin mutlaka böyle olduğunu ve bunun yüzde yüz doğru olduğunu kesinlikle iddia etmiyoruz.. Bununla birlikte hâdisenin kahramanı olarak İbn Ümm-i Mektum'u (radiyallâhu anh) gösterenlerin de rivâyet açısından görüşleri, bizim bu tevcihte arz ettiğimizden daha kesin değildir. Öyleyse her iki tevcihe de –düşünce âdâbı ve ilmîliğin gereği olarak– hiç olmazsa eşit seviyede bakmak gerekir. Nüzul sebeplerinin, âyetleri anlamada önemli bir yeri vardır. Fakat sebeb-i nüzûl rivayetlerindeki ihtilaf, nüzul meselesini başlıca ölçüt olmaktan çıkarabilir. Abese Sûresi'nin ilk 10 âyetindeki fâil ve mef'uller açık bir şekilde zikredilmediğinden, başka ihtimaller de vârit olabilir. Fâil Hz. Peygamber (s.a.s.) olmayıp, Kur'an'ın muhâtap aldığı herhangi bir muhâtap da olabilir. Mühim olan şudur: Fâil belirtilmediği halde Hz. Peygamber olduğu şartlanmışlığından kurtulmalıdır. Bu durumda muhtemel yorumların da olabileceği düşünülmelidir.

Bibliyografya

- Abduh, M, (h.1329) *Tefsiru Cüz-i Amme*, Mısır:
- Ahmed b. Hanbel, (1985) *el-Müsned*, Beyrut:
- Âlûsî, (1985) *Ruhu'l-Meânî*, Beyrut:
- Aydınlı, A, (1987) *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul:
- el-Beydavî, Kâdî, (1314) *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, İstanbul:
- Bigiyef, M. C., (1998) *Kitâbu's-Sünne, Kur'an-Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım*, (trcm., Görmez, M.), Ankara:
- Buharî, (trs) *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul:
- Dervîş, Muhammed, (1994) *İ'râbu'l- Kur'ân*, Beyrut:
- Ebussuûd, (trs) *İrşâdu'l- Akli's-Selîm*, Beyrut:
- Elbânî, Muhammed, es-Silsiletü'd-daîfe, bâb, 1443, 3/442; www.alalbany.net
- et-Tâcî, A, (1981) *Vahyu'l-Kur'ân*, Kâhire:
- er-Râzî, F, (1986) *Peygamberlerin Masumiyeti*, (trcm, Ulma, H.F.), İstanbul:
- Fîrûzâbâdî, (trs) *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Beyrut:
- Hâkim, (trs) *Müstedrek*, Beyrut:
- Hâzin, (h.1415) *Lübâbü't-Te'vîl fî Meânî't-Tenzil*, Beyrut:
- İbn Ebî Hâtîm, (1999) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut:

- el-Askalânî, İ. H., (h.1326) *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbât:
- İbn Kesîr, (trs) *Tefsîru'l-Kur'an 'i-Azîm*, Kahire:
- Kurtubî, (1985) *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut:
- Mâlik İbn Enes, (1951) *Muvatta'*, Beyrut:
- Suyûtî, (1990) *Lübâbu'n-Nükûl*, Beyrut:
- et-Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, (1997) *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'an*, Tahran:
- Taberî, (1988) *Câmiu'l-Beyân*, Beyrut:
- Tabersî, (1986) *Mecmeu'l-Beyân*, Beyrut:
- Tirmîzî, (1978) *Sünen*, Mısır:
- Uğur, M., (1992) *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara:
- Vâhidî, (1991) *Esbâbü'n-Nüzûl*, Demmâm:
- Yazır, (trs) H., *Hak Dini Kur'an Dili*, Feza Gazetecilik, İstanbul:
- Yıldırım, S., (2006) *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul:
- Zehebî, (1972) *el-Kâşif*, Kahire:
- Zemahşerî, (1997) *el-Keşşâf*, Beyrût: